

وقف عالمان و حاکمان در بیرجند و قاینات

تألیف:

کرم مفید شاطری

دانشگاه بیرجند

مرکزیه فایسای

نشر چهار دفت

www.4derakht.ir

فهرست مطالب

۱.....	مقدمه
۵.....	فصل اول: معرفی خانان مغلیه و موقوفات آن ها
۶.....	مقدمه
۶.....	نگاهی گذرا به وقف در خراسان غربی
۷.....	خاندان خزیمه
۷.....	تاریخچه حضور خاندان خزیمه
۹.....	امیر اسماعیل خان خزیمه
۱۳.....	امیر علم خان اول
۱۶.....	امیر معصوم خان
۲۴.....	امیر علم خان دوم
۳۲.....	امیر اسدالله خان عرب خزیمه
۴۷.....	امیر علم خان سوم حشمت الملک
۶۵.....	امیر علی اکبر خان حسام الدوله
۷۳.....	امیر اسماعیل خان شوکت الملک
۹۹.....	امیر محمد ابراهیم خان شوکت الملک
۱۱۰.....	امیر معصوم خان حسام الدوله

بی بی نواب والده امیر علم خان سوم.....	۱۱۲
حاجی پرویزخان.....	۱۲۳
حاج عبدالعلی خان.....	۱۳۰
امیر محمد رضا خان خزیمه.....	۱۴۹
هاجر والده محمد ابراهیم خان شوکت الملک.....	۱۵۰
خدیده علم.....	۱۵۷
امیر حسین خان خزیمه.....	۱۶۱
امیر علم خزیمه فرزند امیر معصوم خان حسام الدوله.....	۱۶۶
خاندان رفیعی.....	۱۷۱
عبدالکریم درمیه.....	۱۷۳
میرزا محمد رفیع خان اول، تخلص به لامع.....	۱۷۳
میرزا محمد بقا خان.....	۱۷۳
میرزا محمد رفیع خان دوم.....	۱۷۸
میرزا رفیع خان سوم.....	۱۹۴
حاجی میرزا عطا محمد خان.....	۱۹۷
میرزا محمد ابراهیم خان.....	۲۰۰
وقفنامه میرزا محمد ابراهیم خان.....	۲۰۲
وقفنامه حاجی میرزا اسماعیلخان ابن محمودخان.....	۲۰۴
فصل دوم: عالمان حوزه وقف در بیرجند و قاینات	۲۰۹
مقدمه.....	۲۱۰
خاندان آیتی.....	۲۱۱
آیت الله محمد باقر آیتی گزاری.....	۲۱۵
محمد ابراهیم آیتی.....	۲۳۷
شیخ محمد حسین آیتی.....	۲۴۰

- ۲۴۱..... فعالیت هنری و اجتماعی و فرهنگی
- ۲۴۵..... شیخ محمد حسین نابغ آیتی
- ۲۴۷..... آقا شیخ مرتضی آیتی
- ۲۴۷..... آقا شیخ محمد حسن آیتی
- ۲۴۷..... شیخ محمد تقی آیتی
- ۲۴۸..... محمد کاظم آیتی
- ۲۴۹..... خاندان امام (امام جمعه)
- ۲۵۳..... آخوند حاجی ملا محمد
- ۲۵۴..... آخوند ملا محمد حسن مشهور به امام جمعه
- ۲۵۵..... شیخ فضل الله حائری نوری سرچاهی
- ۲۵۶..... ملا علی اصغر امام
- ۲۵۷..... بی بی فاطمه بیگم
- ۲۵۸..... وقف نامه بی بی فاطمه بیگم صبیح قاضی شیخ محمد حسن امام جمعه
- ۲۵۹..... شیخ محمد حسین امام جمعه
- ۲۶۲..... آیت الله شیخ محمد هادی هادوی
- ۲۶۵..... آیت الله سید حسن تهامی
- ۲۶۶..... سید ابوطالب مجتهد قاینی
- ۲۷۷..... آقا سید ابوتراب حسینی مشهور به انوار
- ۲۸۱..... محمد رضا مجتهد درخشی
- ۲۸۳..... وقف نامه حاجی آقا محمد رضا حسب الصلح کربلانی رمضان و زوجه اش
- ۲۸۶..... وقف نامه محمد رضا شریف حسب الصلح کربلانی رمضان و زوجه
- ۲۸۷..... محمد حسن شریف
- ۲۹۱..... فصل سوم: نقش عالمان در وقف حاکمان
- ۲۹۲..... جایگاه عالمان در نهاد وقف

۲۹۵	سواد وقف نامه محمد معصوم خان
۲۹۵	وقف نامه امیر علم خان دوم
۲۹۶	وقف نامه امیر اسدالله خان عرب خزیمه
۲۹۶	وقف نامه های امیر علم خان سوم حشمت الملک
۲۹۷	وقف نامه های امیر علی اکبرخان حسام الدوله
۲۹۸	وقف نامه های امیر اسماعیل خان شوکت الملک
۳۰۱	وقف نامه حاج شیخ محمد هادی حسب الصلح محمد ابراهیم خان شوکت الملک
۳۰۲	سواد وقف نامه ملا علی اصغر حسب الصلح حاجی پرویز خان
۳۰۲	وقف نامه های حاج حبیب العالی خان
۳۰۴	وقف نامه هاجر والده محمد ابراهیم خان شوکت الملک
۳۰۵	وقف نامه خدیجه علم
۳۰۶	وقف نامه امیر حسین خان
۳۰۷	پیوست
۳۲۹	منابع و مآخذ پایانی

مقدمه

در خراسان جنوبی که در گذشته تاریخی، تحت عنوان قهستان از آن یاد می‌شود، مردمانی نیکاندیش و خیری می‌زیسته‌اند که در بسیاری از جای این سرزمین کهن آثار خیر و برکات آن مشهود است. یکی از این آثار خیر موقوفات متعددی است که در مصارف خیر بر حسب نیاز زمان، اختصاص یافته و همچون چشمه‌ای زلال تا به امروز ساری و جاری بوده و نسبت به آن مسلمانان را به فیض اکمل رسانده است. بخشی از وقفیات در این محدوده اختصاص به حاکمان محلی است که عمدتاً در دوره قاجاریه و پهلوی اول بر مصارف گوناگون وقف شده است. صرف نظر از این که نیت حاکمان محلی در وقف اموال و مستغلات چه بوده و خود نیازمند پژوهش و کنکاش در این خصوص است، اثرات مثبت و کارکردهای جموع اجتماعی، فرهنگی و مذهبی آن غیرقابل انکار و درخور ستایش است. با گذشت زمان گاهی ممکن است میزان رفاه و بقای مصارف مختلفه آن دچار تغییر و گاهی انحراف از نیت واقف گردیده و بعضاً ممکن است به دلیل عدم اطلاع کافی از متن اسناد وقف نامه، متولیان وقف تغییراتی ناخواسته در مصرف موقوفه ایجاد نمایند. با این حال هنوز موقوفات متعددی با کارکردهای متنوع اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی در سطح استان نقش مهمی در توسعه این استان دارند.

در مجموعه حاضر نگارندگان سه هدف اصلی را دنبال می‌نمایند:

هدف نخست معرفی واقفان و شرحی از زندگانی اجتماعی و سیاسی آن‌ها، صرف نظر از نگاه ارزشی به شخصیت آنان است و تنها بر اساس مستندات تاریخی و از لابلای کتب، متون و اسناد به معرفی این واقفین پرداخته شده است.

- هدف دوم معرفی اسناد وقفی (وقف نامه هایی) است که به دلیل اهمیت متن آن‌ها سعی شده تا اصل اسناد بازخوانی شده و در اختیار سند پژوهان قرار گیرد.

- هدف سوم مورد نظر، بررسی نقش عالمان هر دوره در شکل‌گیری وقف حاکمان و معرفی

شخصیت‌های علمی و جایگاه اجتماعی آن‌ها و هم چنین تبیین نقش ارزشمند آنان در حفظ و احیای موقوفات می‌باشد.

اسناد مورد استفاده در این مجموعه عمدتاً از آرشیو مرکز آستان قدس رضوی ابتیاع شده و سپس مورد بازخوانی و بازنویسی قرار گرفته است. تعدادی از اسناد نیز از آرشیو موجود در اداره کل اوقاف و امور خیریه استان انتخاب گردیده است.

روش استنساخ بر اساس اصالت اسناد و نوشته‌ها و تنها علامت گذاری‌ها و قواعد نگارش جهت سهولت در خواندن متن اسناد بوده است.

این مجموعه در سه فصل اصلی تنظیم شده است: فصل اول معرفی واقفینی است که جزو حاکمان محلی قاینات و بیرجند محسوب می‌شوند و در ادامه اسناد وقفی مربوط به آن معرفی می‌گردد.

در بخش دوم به معرفی خان‌های مهمی که در این موقوفات نقش داشته‌اند، پرداخته شده و شخصیت‌های مهم در هر خاندان به صورت مختصر معرفی گردیده‌اند.

در بخش سوم به نقش و جایگاه عالمان این خطه در شکل‌گیری و تداوم نهاد وقف به اختصار پرداخته شده است.

امید است مجموعه حاضر علی‌رغم تمامی کاستی‌ها به بضاعه اندک علمی نگارندگان مرتبط است گامی هر چند کوچک در معرفی و حفظ موقوفات و هم چنین ثبت نام نیک واقفین و علمایی باشد که در این مسیر الهی گام برداشته‌اند و از خود خیرات و میراث جاودانه به جای نهاده‌اند.

عزیزانی که ما را در تدوین این مجموعه یاریگر بودند شایسته سپاس و قدردانی هستند:

آقایان دکتر ابوالفضل حسن آبادی ریاست مرکز اسناد آستان قدس رضوی، سال‌ها زاده مسئول اداره اسناد آستان قدس رضوی، سرکار خانم دکتر الهه محبوب فریمانی در بخش اسناد سازی و مساعدت نمودند.

زحمات مجموعه کارکنان و پرسنل اداره کل و ادارات اوقاف و امور خیریه استان خراسان جنوبی بویژه حمایت و همکاری صمیمانه مدیر کل محترم اوقاف و امور خیریه استان، جناب حجه الاسلام حاج آقای بخشی پور که در تکمیل اطلاعات مربوط به اسناد و خاندان‌ها کمک نمودند، شایسته سپاس و تقدیر است.

جناب آقای دکتر محسن آیتی، اسناد بسیار ارزشمند خاندان آیتی را در اختیار نگارندگان قرار دادند که کمک موثری به تکمیل اطلاعات این خاندان نمود. همچنین اطلاعات و اسنادی که آقایان رضا امامی و دکتر حسن

امامی از اولاد و احفاد خاندان امام در اختیار نهادند به تکمیل این مجموعه کمک نمود.

اسناد و منابعی که آقایان دکتر محمود رفیعی و مهندس مهدی رفیعی در اختیار نگارندگان قرار دادند در مستند سازی مربوط به خاندان رفیعی بسیار راهگشا بود.

اطلاعات و راهنمایی‌های پژوهشگر و نویسنده پرتوان خطه قایمات آقای سید محسن سعید زاده، حجه الاسلام حاج شیخ اسماعیل دیانی و آقای حسن عاملی سرچاهی باعث غنای علمی این مجموعه شد که جا دارد از یکایک این عزیزان قدردانی شود.

تلاش و حصه مدیریت محترم انتشارات چهار درخت جناب آقای مرتضوی و همکاران ایشان در باب زحماتی که بابت انتشار این اثر متقبل شده اند، شایسته قدردانی است.

تابستان ۱۳۹۹

مفید شاطری

مرضیه فاریابی